

SELJAČKO PITANJE U DALMACIJI REVOLUCIONARNE GODINE 1848/49.

Stijepo Obad

O nemirima na dalmatinskom selu revolucionarne godine 1848/49. gotovo se ništa ne zna, pa ćemo ovom prilikom pokušati pronaći uzroke tim previranjima koja su izbila u nekoliko mjesta Dalmacije. Gibanja na selu promatrat ćemo kroz dvije razvojne faze i to: od objavljivanja ustavnih sloboda u ožujku 1848. do proglašenja zakona o ukidanju kmetstva u rujnu iste godine, te od rujna 1848. do ožujka 1849. kada je konačno objavljeno da se rujanski zakon ne odnosi na agrarne odnose u Dalmaciji. Najprije da vidimo stanje u dalmatinskom agraru uoči četrdesetosme.

U prvoj polovini devetnaestog stoljeća agrarni odnosi u Dalmaciji su prilagođeni najprije francuskom, pa austrijskom zakonodavstvu. U užoj Dalmaciji su prevladavali kolonatski, a u dubrovačkom kraju i Boki kotorskoj kmetški odnosi.¹ Postojali su i slobodni seljaci, ponajviše u Dalmatinskoj zagori koji su za francuske uprave (1806) dobili zemlju u vlastiti posjed. Za austrijske dominacije dalmatinski seljaci nisu jednako tretirani u obvezama prema državi. Koloni iz uže Dalmacije plaćali su desetinu, a kmetovi u dubrovačkom kraju i Boki kotorskoj, do početka četrdesetih godina, oslobođeni su poreza. Sušne, nerodne i gladne godine, bolesti i epidemije i višestruke obveze prema zemljišnim vlasnicima i državi, zaduživanja i dugovanja gradskim i varoškim lihvarima dovest će do produbljiivanja klasnih suprotnosti i nesnošljivosti između kape i klobuka, što se očituje u brojnim tužbama, sudskim parnicama, neredima i nemirima, otkazivanjima daće i tlake i pobunama. Svakako su tome doprinijele i poruke velike francuske revolucije koje su, uglavnom, prenosili pomorci, osobito za francuske uprave. O tome lijepo svjedoči dubrovački vlastelin i zemljišni vlasnik Pavo Bassegli-Gozze. U prva dva dva desetljeća devetnaestog stoljeća, primjećuje Bassegli-Gozze, kmet je opijen revolucionarnim parolama, traži zemlju i očekuje promjene u agrarno-proizvodnim odnosima. Među seljacima proširena je parola kako je zemlja božja, a ne zemljišnih vlasnika, i da plodovi rada pripadaju onome koji je obrađuje. Revolucionarnu misao s evropskog zapada prenosili su mornari koja je ponajviše

zaokupljala Pelješčane, ali i Konavljane. Učestala su otkazivanja daće i tlake zemljišnim vlasnicima što je dovodilo do međusobnih prepiranja i povećanog broja sudskih parnica. Tome su krivi i odvjetnici s Korčule i Hvara koji brane seljake u neispunjavanju ugovorenih obveza prema dubrovačkim vlasnicima,² među kojima je bio i Pavo Bassegli-Gozze.

Zaista, u više sela došlo je do niza otpora, nereda i nemira ne samo na dubrovačkom području nego i u ostaloj Dalmaciji. Zahtjevi da se otkaže ili pak ukine daća i tlaka javili su se godine 1814/15. u selima Trpnju, Janjini, Kuni³ i Bristu⁴ na poluotoku Pelješcu, nemiri u Krapnju,⁵ te selima u okolici Biograda⁶ (1818), svatko ga je shvaćao i tumačio na svoj način. Većina seljaka primila ga je tako kao da je došao kraj daći i tlaci. S druge strane kružile su vijesti, pod utjecajem iz gradova, kako će vlada objasniti svoje namjere seljacima, naravno sa svrhom da ih smiri i osigura njihovu privrženost. Svakojake vijesti unijele su strah i nepovjerenje, kaže jedan suvremenik, tako da je čovjek mogao, tako reći preko noći, izgubiti ugled koji je imao u određenoj sredini. Zavladao je opća nesigurnost.¹⁰

Ustavne slobode objavljene u ožujku 1848. narod na selu shvaćao je svakojako. Naime, neuki seljaci nisu znali što je to ustav ili konstitucija, kako se tada znalo reći. Svatko ga je shvaćao i tumačio na svoj način. Većina seljaka primila ga je tako kao da je došao kraj daći i tlaci. S druge strane kružile su vijesti, pod utjecajem iz gradova, kako će vlada objasniti svoje namjere seljacima, naravno sa svrhom da ih smiri i osigura njihovu privrženost. Svakojake vijesti unijele su strah i nepovjerenje, kaže jedan suvremenik, tako da je čovjek mogao, tako reći preko noći, izgubiti ugled koji je imao u određenoj sredini. Zavladao je opća nesigurnost.¹⁰

S druge strane narod je dočekao nove promjene s olakšanjem i nadom da je došao kraj gospodarskom i političkom pritisku koji je najbolje osjećao u odnosima s okolnim sindicima, okrutnim procjeniteljima i pobiračima poreza, serdarima i pandurima, doušnicima i svima onima koji su na bilo koji način tlačili i eksploatirali seljake. Narod na selu donekle je vjerovao da u novoj ustavnoj Austriji unaprijed neće biti nasilja i otimačine od strane činovnika, procjenitelja prihoda, zemljišnih vlasnika i gradskih lihvara.

Nemiri seljaka i otkazivanja daća u nekim agrarnim sredinama bila su dovoljna opomena vlastima da pozovu na red, mir i čuvanje vlasništva. Naime, suše, nerodice i gladi prethodnih godina dovele su mnoge seljake u situaciju da nisu mogli udovoljiti uobičajenoj daći i tlaci. Zaprijetila je opasnost da ta pojava uzme šire razmjere. Stoga je pokrajinski guverner Ivan August Turszky bio prisiljen da potkraj ožujka uputi okružnicu koju su župnici čitali narodu s oltara. Turszky obavještava pučanstvo da svi zakoni i naredbe ostaju na snazi sve dotle dok se ne ukinu. U nastavku dalmatinski guverner kaže kako ima pokušaja da se mimoiđu zakoni i da se ne pokorava ustavnim vlastima. Na kraju poručuje da se najavljeni ustav ne bi smio shvatiti »poput jedne nezauzdane Slobostine«.¹¹ Uz svjetovne vlasti koje se nisu kompromitirale u narodu, seoski župnici, po preporuci biskupa, najviše su mogli utjecati na očuvanje mira i poštivanja postojećih zakona na selu.¹²

Iz ovoga se mogu izvesti dva zaključka. Prvo, na početku ustavnog života ne postavlja se na dnevni red agrarno pitanje i, drugo, osobe omrznute

za starog režima i dalje su ostale privilegirane i pod zaštitom u novoj ustavnoj Austriji. Sve je to unosilo sumnju i mnoge pokolebalo u prvotnom nadanju da će nova ustavna vlast biti pravednija od prethodne. U Dalmaciji je sporo prodirao novi ustavni val, to više što su na glavnim upravnim mjestima i dalje ostali ljudi koji su postavljeni za Metternichova sustava. To lijepo uočava i ocrtava Antun Orosc¹³ ukazujući na slabosti starog režima i daje prijedloge za pravednije uređenje Dalmacije. Orosc ukazuje na klasne razlike i izrabljivanje seljaka, bezočnost birokracije, korupciju i lihvu, na težak položaj seoskih župnika koji moraju da se bore s glađu. Seljak je osiromašio, kada podmiri obveze, ostane mu dvadeseti dio od ukupnog prihoda. Da bi udovoljili zemljišnom vlasniku i državi, u pogledu daća, mnogi su bili prisiljeni da se zadužuju ili da založe zemlju kod gradskih lihvara. Orosc smatra da bi izrabljivače osiromašenih seljaka trebalo kazniti.¹⁴

U prvoj fazi tj. u proljeće i ljeto godine 1848. izbilo je nekoliko nemira i nereda uperenih protiv omrznutih lokalnih načelnika općina i sindika okružnih poglavara, procjenitelja desetine, poreznika, imućnijih građana koji su se na bilo koji način zamjerili narodu. O tome lijepo svjedoči revolt paških težaka uperen protiv lokalne birokracije i imućnijih Pažana u povodu proslave ustavnih sloboda koji se očitovao prilikom organiziranja zakuske na paškom trgu.¹⁵ Skupina težaka omela je gozbu, prevrnula stol, pobacala hranu i prolila piće, uzvikujući da je to plod njihova rada i znoja. Čuo se i pucanj pred općinskom zgradom s namjerom da se ubije tajnik općine. Intervencijom pandura i mjesne vojničke posade s noževima na puškama nemiri su smireni. Jedan vojnički starješina bio je ranjen u sljepoočnicu.¹⁶ Među inicijatorima nereda uhapšeni su Frane Paro i Šime Dubelli. Novonastali nemiri i neredi u Pagu zabrinuli su ne samo mjesne građanske i vojne vlasti nego i okružne i pokrajinske vlasti u Zadru. Okružno poglavarstvo strahuje da bi na Pagu mogla »buknuti pučka buna«. ¹⁷ Seljaci su govorili »nema ovdje šale, svi se boje naše srdžbe.«¹⁸ Lokalne vlasti su obavještavale pretpostavljene u Zadru da se mogu očekivati »novi neredi«¹⁹ upereni protiv općinske blagajne i imućnijih mještanina. Također je došlo do nereda u paškoj solani, koje su smirili panduri. Stalno se prijetilo novim nemirima koji su trebali prerasti u »opći ustanak«²⁰ sa svrhom da se puste iz zatvora kolovođe pobune. S druge pak strane vlasti su optuživale težake da im je jedina svrha da se dokopaju općinske blagajne, da opljačkaju imućnije posjednike, činovnike i skladište soli.

Potkraj ožujka živjelo se u Pagu u velikom strahu. Stiglo je i pojačanje²¹ kako bi se vratio red i mir i osigurao život nekim osobama koje su se zamjerile narodu za starog režima, a isto tako da se očuva privatno i državno vlasništvo od napada pobunjenika. Dvanaest uhapšenih paških težaka bilo je osuđeno na različite mjesečne kazne. Pojačani pandurski i vojnički odredi ostali su u Pagu do jeseni 1848. kako bi držali na oku pobunjene težake.

Nemiri na Pagu 1848. izraz su stare klasne mržnje između siromašnih težaka i privilegiranog tankog sloja koji je imao vlast i gospodarsku moć.

Slično se dogodilo i u donjem Poneretvlju i to u Metkoviću i Opuzenu. Naime, početkom svibnja došlo je do žestoke oporbe između skupine metkovskih težaka i popisivača nameta na košnju, ispašu i travarinu. Opuzenski težaci ustali su protiv mjesnih činovnika, tako da je tajnik preture morao napustiti mjesto.²² Nasilno je svrgnut načelnik općine Vidović i prisjednik Šarić u Opuzenu, te sindik i njegov zamjenik u Metkoviću, a mjesto njih postavljene su druge osobe koje nisu bile omrznete u narodu. Izvršen je atentat na neke osobe u Opuzenu koje su se zamjerile narodu, među kojima su dvojica ranjena.²³ Stalne prijetnje da će doći do novih nemira i nereda prisililo je okružne vlasti u Splitu da pošalju u Opuzen Aleksandra Franula de Weisenturna kako bi zaveo red i mir i poveo postupak protiv uzročnika nereda. Lokalne vlasti u Opuzenu zatražile su vojničku pomoć, koja odmah nije mogla stići uslijed toga što »se u dalmatinskim vodama nalaze neprijateljski brodovi, pa se svakog časa može očekivati napad na mjesta koja nisu dovoljno zaštićena.«²⁴ Ipak su upućena dva broda, jedan iz Kleka, a drugi iz Hvara, te pomoć u vojnicima i pandurima.²⁵ Oružana prijetnja svakako je utjecala na sređivanje prilika u dolini Neretve. Naime, izabrani su lokalni funkcioneri u Opuzenu i Metkoviću, a u izboru su sudjelovali glavari okolnih sela i po dva najuglednija čovjeka iz mjesta. U tako smirenim prilikama izvršen je popis stoke i na temelju toga naplaćivala se travarina i desetina od usjeva.

Uzroke nemirima u donjem Poneretvlju, čini se, treba tražiti u nemogućnosti seljaka da plate dvostruki porez, zaostali iz 1846. i 1847. i onaj iz 1848. Drugo, vlasti su obećale da će izmijeniti neke općinske službe, a nisu to izvršile, pa je to dovelo do »teške pučke bune«, koja je mogla zahvatiti i šire područje. U vezi s tim došla je do punog izražaja nesnošljivost prema općinskim i preturskim funkcionerima u Opuzenu i Metkoviću, što se najbolje očituje u njihovu nasilnom smjenjivanju. I treće, seljaci su shvatili da s novim ustavnim mjerama, ubuduće, neće imati obveze prema državi i zemljišnim vlasnicima, pa su se onako spontano digli i manifestirali svoju nesnošljivost i mržnju prema nepravednim društvenim odnosima i nosiocima starog režima.

I na otoku Korčuli, posebno u Blatu i Veloj Luci, seljaci su bili nezadovoljni s nekim činovnicima, osobito s procjeniteljima poreza. Naime, narod je godinama bio nezadovoljan s popisivačem desetine Nikolom Batistićem koji je samovoljno, nepravedno i nerazumno postupao s poreznicima, ali se seljaci nisu na njega tužili od straha, jer je bio prijatelj blatskog sindika. Međutim, kada su seljaci saznali da se Batistić ponovo potvrđuje za popisivača desetine »mnoštvo naroda pošlo je na trg (u Blatu op. S. O.) prema sindikovom uredu, gdje su tražili da se Batistić odmah smijeni«. Sindik Nikola Ostojić primio ih je s obećanjem da će se molba povoljno riješiti. U međuvremenu Ostojić je pokušao nagovoriti starije i uglednije osobe da odustanu od planirane namjere. Međutim, blatski i velolučki težaci nisu mirovali nego su se obratili dubrovačkom okružnom poglavaru Karlu Roszneru s molbom, na kojoj je bilo 263 potpisa, da se ovakav postupak ne može »uvažiti ni trpjeti«, jer Ostojić hoće zadržati Batistića iz vlastite koristi, a »protiv općeg uvjerenja« naroda. Na temelju ustavnih sloboda molitelji traže da se za popisivača postavi Jakov Kalodera, pošten i u na-

rodu dobro viđen i vješt, koji je posao popisivača desetine ranije obavljao u selima Smokvici, Čari, Blatu, Račišću i Pupnatu.²⁶

Prema mišljenju sindika Nikole Ostojića, svibanjski nemir u Blatu je »sličio pobuni«. Naime, Ostojić licemjerno primjećuje da je to prvi put, koliko je njemu poznato, da »se ovaj inače dobri narod Blata buni.« On ih dalje optužuje da se bune protiv njega i mjesnog župnika kako bi došli do općinske blagajne i nadomirili uplaćeni novac za školske globe. Sličnog gledišta je i pretur Nikolić iz Korčule koji u cijelosti ne prihvaća zahtjeve težaka, jer bi to značilo »poništiti istodobno sve zakone koje je Car potvrdio«. ²⁷ I pokrajinske vlasti u Zadru smatraju da je protest Blačana neutemeljen, da je Batistić savjesno vršio dužnost, ali u interesu javnog mira smatraju da je poželjno da se iz Blata udalji.²⁸

Uzroci nezadovoljstva seljaka u Blatu u uskoj su vezi s nepravедnim i samovoljnim ponašanjem popisivača desetine koji se tako godinama mogao ponašati jer je bio pod zaštitom mjesnog sindika. Blato je tipična agrarna sredina u kojoj su seljaci živjeli isključivo od poljodjelstva, te za sušnih i nerodnih godina 1846. i 1847. bili su itekako pogođeni. Njihov protest je bio u početku spontan i jednodušan, izraz otpora prema domaćim tlačiteljima.

Do žučnih prepiranja i negodovanja došlo je i u Konavlima. Naime, konavoski kmetovi shvaćali su ustavne slobode tako da zemlja pripada onima koji je obrađuju, a ne dubrovačkoj vlasteli i da će ih vlada u Zadru ili ona u Beču konačno osloboditi stoljetnih obveza. Mnogi kmetovi su nasilno otkazivali daću i tlaku, a procjenitelji desetine nisu smjeli dolaziti u Konavle, nego su se pregovori vršili u Cavtatu. U međuvremenu kroz Konavle je proširena vijest da će upasti Crnogorci, kao ono godine 1806, čije su se posljedice paljenja još vidjele, te se na taj način pokušalo ostricu naroda okrenuti na drugu stranu. To je bio taktički potez lokalnih vlasti u Cavtatu i Dubrovniku koje, uz pomoć župnika Grude Mata Vodopića i dubrovačkog vlastelina u Pridvorju Orsata Bundića, naoružaju Konavljane u svrhu čuvanja istočne granice Konavala od upada Crnogoraca. Zatražena je pomoć u pandurima i regularnoj vojsci, ali je sporo i u malom broju stizala, uslijed nedovoljna broja vojničkih posada u Dalmaciji.²⁹

Ljetni mjeseci u Konavlima bili su vrlo »vrući«. Vladala je opća nertpeljivost prema vlastima i veleposjednicima. Vlasti su slabo poštivane, a naredbe prije ismijane nego izvršene. Panduri i seoska ronda plašili su se osveta. Političke vlasti u Cavtatu i Dubrovniku bile su, čini se, u nemoći da održe red i pokornost. Bundićeви kmetovi u Pridvorju pokušali su ubiti svoga »gospara« Orsata u njegovu ljetnikovcu u tom mjestu kako bi se oslobodili daće i tlake. Zatim, svađe među nekim selima gornje i donje strane Konavala, uslijed otmice djevojke na Grudi,³⁰ te nemiri među selima u istočnoj strani Konavala zbog izvora Vodovađe, koji je služio za natanje, pa prijetnje, izazivanja, opiranja javnim procjenama postalo je svakodnevna pojava.

O svemu tome bile su upoznate općinske i preturske vlasti u Cavtatu, okružne u Dubrovniku i pokrajinske u Zadru. Namjesništvo je interveniralo na Glavnu vojnu komandu u Zadru da se, uslijed novonastalih neprilika, pošalje vojnička pomoć i panduri. Pokušali su također da se na

miran način riješi spor oko izvora Vodovađe, naime, da se sazove zbor staraca i seoskih glavara na kome će se utvrditi uzroci nemira i neraspoloženja, a nakon toga da se poduzmu odgovarajuće mjere. Po hitnom postupku, piše Vlaho Ghetaldi u ime guberniuma, pretura u Cavtatu, treba razmotriti prijave vlasnika zemlje, koji su uglavnom bili iz Dubrovnika, kako bi im se sačuvao posjed i osigurala daća. Nalaže se postojećoj teritorijalnoj i vojnoj posadi da pronađu uzroke događajima koji su izbili u Pridvorju i Grudi.³¹

Tako je bilo. Formirana je jedna komisija koja je pomirila zavađena sela³² i utvrdila da otmica djevojke nije jedini uzrok nesnošljivosti između nekih sela gornje i donje strane Konavala, već da se radi o tome da se Gruda u donjim Konavlima postupno sve više uzdizala i postajala glavno mjesto Konavala, sjedište serdara i sanitarnog čuvara. Teritorijalni pukovnik A. Šupuk izvještava Namjesništvo u Zadru da su u Konavlima potrebni energični koraci, osobito prema selima Ljuta, Mrcine i Dunave, kako se neredi ne bi proširili i na ostala sela i da ne hvataju dubljeg korijena.³³

U upostavljanju mira među zavađenim selima zaslužni su župnik Grude Mato Vodopić, vlastelin iz Pridvorja Orsat Bundić, sindik Grude Ivan Bronzan i glavar sela Zastolja Pero Učović. Serdarija iz Grude je premještena u Zastolje da bude bliža tim selima. U međuvremenu stiglo je u Konavle sto pedeset vojnika i trideset pandura »da nas u miru zadrže, da se ne bi uzbunili; ili da pravie da reknem da nas nateraju, da careve danke izdamo«.³⁴

Uzroci previranja u Konavlima dosta su složeni. Naime, radi se o preteškom bremenu koji je pao na pleća kmetova a očitovao se u daći i tlaci prema dubrovačkim zemljišnim vlasnicima, koja se od godine 1836. mogla isplaćivati u novcu do kojega je, za zemlju vezani konavoski kmet, teško dolazio. Višak njegova rada odlazio je u domove dubrovačke vlastele, a od početka četrdesetih godina i u državnu blagajnu u vidu paušalne desetine. Nezadovoljstva seljaka lijepo se vide od 1844. do 1847, kada se odmetnula jedna skupina nezadovoljnika, pojačana nerodicom i glađu 1846. i 1847, da bi 1848. izbila u još jačem obliku. Nemiri 1848. očituju se u dva vida: prvo, nasilno otkazivanje daće i tlake državi i zemljišnim vlasnicima i drugo međusobne zadjevice i svađe, kojima korijeni sežu i ranije, a koje su se znale plaćati i krvlju. Prve su zastrašivali, najprije upadom Crnogoraca, pa pojačanjem vojničke i pandurske posade, a druge, zavađene međusobno, smirivali su razgovorima i dogovorima. Tako se raznim intervencijama uspelo prigušiti nezadovoljstvo u Konavlima u proljeće i ljeto 1848. do kojega će ponovo doći zimi iste godine.

I u susjednoj Boki kotorskoj došlo je do nemira koji se kreću u dva smjera. Prvo, Grbljani su već 13. ožujka prestali plaćati desetinu i donijeli odluku da im mjesto austrijskog suda sudi narodni sud, kako u građanskim tako i u krivičnim parnicama i to na temelju običajnog prava.³⁵ Drugo, do nemira je dolazilo uslijed upada Crnogoraca, ponajviše iz Katsunske nahije, u Škaljare, Dobrotu i Bogdašiće, pa je u međusobnim okršajima bilo mrtvih s obje strane, popaljenih i opljačkanih kuća i odnesenog blaga. Austrijske vlasti su se žalile, a ponekad i oštro reagirale na crnogorske upade. To je isto činio i ruski konzul u Dubrovniku Jeremije

Gagić. Crnogorski vladika Petar II Petrović Njegoš nije uvijek imao autoritet i moć da spriječi upade Crnogoraca u Boku, pa je bio ponekad prisiljen kažnjavati ih smrću.³⁶ Crnogorci se žale na četiri stvari: prvo, na zabranu sudjelovanja na bokeljskim pazarima; drugo, da ne mogu izgoniti stoku na ispašu u bokeljska brda; treće, da financijski nadglednici »pipaju naše žene, pod izgovorom da traže krijumčarenu robu« i četvrto, zahtijevaju da austrijske vlasti ne grade tvrđavu na Mircu. Okružni poglavar u Kotoru Eduard Grietz nije htio udovoljiti željama Crnogoraca, nego je tražio od crnogorske vlade da se, najprije, vrati oteto i nadoknadi šteta. Njegoš se vješto izvinjava da nije mogao vjerovati da će »Crnogorci zapasti u tako žalosna zločinstva, i da će moje naredbe i sav moj upliv biti slab.« Grietz je pokušao nauružati Bokelje kako bi se osjetili »zaštićeni«, a od Namjesništva u Zadru tražio je »potrebnu silu« da se na taj način pojačaju »obrambene mjere.«³⁷

Svakako, najteži teret koji je osjećao siromašni bokeljski seljak, osobito onaj u Grblju, jest novonametnuti porez desetine u obliku paušala, koji se uslijed siromaštva, nerodnih i gladnih godina, pogotovo od 1846. neredovito plaća. S obzirom da »Podstrekavanja« dolaze sa susjedne dubrovačke strane, Bokelji, kao i Konavljani, samovoljno otkazuju plaćanje poreza državi.³⁸ Nije u pravu okružni poglavar Eduard Grietz kada kaže da nije bilo upada Crnogoraca da bi u Boki bilo sve mirno »kao da se oko nas ništa ne događa.«³⁹

Jaki nemiri izbili su u ljeto 1848. Grbljenski seljaci iz četrnaest sela potjerali su austrijske činovnike i izjavili da će sami organizirati vlast i da austrijsku ne priznaju.⁴⁰ Drugo, otkazali su plaćanje poreza i treće organizirali narodne sudove na kojima su rješavali međusobne sporove, primjerice, za psovke, udarce, ubojstva, krađe, dugove, uvrede, nasilja, zadobiveno rane, »nevjernost postelje«, i tome slično. Grbljani deklarativno izjavljuju da su lojalni, ali da nisu dužni caru plaćati porez, jer su ministri i činovnici »ideli i njegovo i naše« kaže jedan suvremenik. U takvim teškim prilikama narodu su potrebni veliki ljudi, a Boka ih nema, piše Vuk Popović, pravoslavni svećenik iz Kotora, Vuku St. Karadžiću, te se plaši da ne dođe do prijevoga vojnog suda, i čini mu se da austrijska vlast »nadoći mučati i trpjeti ih do zgrade.«⁴¹

Najjača previranja u Boki izbila su u grbljanskim selima. Naime, Grbljani su se suprotstavili okružnom poglavaru da plate zaostali porez. Nesnošljivost prema njemu i nekolicini činovnika u Kotoru proširila se prema austrijskoj vlasti uopće, koje se je najbolje očitovalo prilikom izbora zastupnika za Ustavotvornu skupštinu u Beču, koji su organizirani u Kotoru 26. srpnja. Nekoliko stotina Grbljana sišlo je u Kotor koji su »nasiljem onemogućili izbor poslanika.«⁴² Tako Boka nije imala svoga zastupnika u bečkom parlamentu, već ju je zastupao dubrovački zastupnik Ivo Radmilli. U međuvremenu održano je nekoliko sastanaka bokeljskih predstavnika u Tivtu, Bijeloj i na otoku Gospe od Škrpjela pred Perastom na kojima se raspravljalo o bokeljskim prilikama, međusobnim svađama, pogotovo između Rišljana i Hercegnovljana, postupcima okružnog poglavara i tome slično. Grbljani su se zauzeli da dignu i ostalu Boku, ali nisu uspjeli.

Pošto se Grbljane nije moglo privoljeti pokornosti, jedino je preostalo da dođe do oružanog obračuna. Tako je i bilo. Potkraj rujna krenulo je prema Grblju preko tisuću vojnika i pripadnika Teritorijalne straže, kojima se suprotstavilo preko dvije tisuće Grbljana. Austrijskoj dobro naoružanoj pješadiji pridružilo se nekoliko ratnih brodova koji su topovima tukli po grbaljskim brdima i selima.⁴³ Ustanicima je pritekla u pomoć prilična skupina Crnogoraca.^{43a} Bilo je mrtvih i ranjenih na objema stranama. Ovakav neuspjeli obračun austrijske vojske s ustanicima vodio je pomirbi do koje je došlo sredinom listopada u Kotoru. Naime, Grbljani su pristali da će ubuduće priznavati austrijsku vlast i zakone,⁴⁴ a austrijske vlasti su se obvezale da će smanjiti porez i dati amnestiju za krivična djela. Tri najomraženije osobe u Boki Eduard Grietz, okružni poglavar, Antun Mazoleni, šef poreske uprave i Ivan J. Jeremia, činovnik u preturi morali su napustiti Boku, jer su se kompromitirali u narodu. Postupno su se povlačile i vojne jedinice i to u Ugarsku, ali su, ipak, ostale tri kompanije da čuvaju red i mir, kojega ni slijedećih godina nije bilo. Uzroke previranja u Boki kotorskoj, posebno u Grblju, treba tražiti u novonametnutoj paušalnoj desetini, nerodici i gladi zbog koje je narod osiromašio i od godine 1846. nije mogao udovoljavati poreznim obvezama. S tim u vezi je i nasilno i bezobzirno postupanje birokracije iz Kotora, posebno okružnog poglavara Eduarda Grietza, koji ih je pokušao zavaditi s Crnogorcima s jedne i bokeljskim katolicima s druge strane, pa planu Metternichovu. Buna se ograničila na područje Grblja, gdje je život bio oskudniji, pritisak bezobzirniji, što je dovelo do suprotnosti i nesnošljivosti koje su prerasle u bunu. Oružani obračun nije doveo do pobjede austrijskog oružja, pa je neminovno bilo privesti kraju prolijevanje krvi, sklopiti mir, oprostiti počinjena djela i smanjiti porez seljacima.

Do uskraćivanja poreza i uopće nezadovoljstva dolazi i u drugim krajevima Dalmacije Paštrovićima,^{44a} Dubrovačkom primorju,⁴⁵ Mljetu, Pelješcu okolici Šibenika, na otoku Rabu itd. Dubrovačka vlastela tuže se na pelješke kmetove da otkazuju daću i tlaku, nazivaju ih »varalicama«, jer im ne daju ono »što ih po zakonu pripada«. Do otpora najviše je dolazilo u općini Janjini. Seljaci su koristili udaljenost od pretura u Stonu i Orebiću, a dubrovački zemljovlasnici nisu se mogli zaštititi od kmetskih pronevjera, malverzacija i samovolje.⁴⁶ Rabljani pak bili su nezadovoljni nepravilnom razdiobom pašnjaka i spremni da s »oružjem u ruci brane svoja prava«. ⁴⁷ Težaci šibenskog predgrađa pokazali su nesnošljivost i prijetili omrznutim birokratima, a drugi u okolici shvatili su ustavne slobode kao prestanak obveza prema zemljišnim vlasnicima i državi.⁴⁸

Druga faza previranja na selu započinje s donošenjem zakona o ukidanju kmetstva u rujnu 1848. Međutim, službeno je objašnjeno da se odredbe toga zakona ne mogu primijeniti na agrarne odnose u Dalmaciji, već da se mogu raskinuti slobodnom voljom stranaka. Nasuprot tome bilo je tumačenja da se agrarni odnosi u Dalmaciji temelje na podložništvu. Mnogi seljaci traže da se ukine daća i tlaka. Međutim, u ime dalmatinskog gubernijuma službeno se kaže da je ustav loše shvaćen i da je stanovništvu objaš-

njeno da nema promjena u odnosima privatnog prava, pa prema tome ostaju na snazi postojeći odnosi utvrđeni između seljaka i vlasnika zemlje.⁴⁹

Nakon rujanskog patenta bilo je negodovanja među seljacima,⁵⁰ osobito na otoku Olibu. Naime, na polovici otoka, koji je bio u posjedu grofa Jurja Dede Mitrovića, izbio je nemir, tako da je procjenitelj i sakupljač daće Mate Ivanović ubijen od strane seljaka a Dedina obitelj je morala pobjeći u Zadar.⁵¹ Koloni su se pozivali na povelju od 7. rujna 1848. kojom se ukida podložništvo, prijetili su oružjem i odbijali daće. Da ne bi postupak seljaka na Olibu utjecao na ostale seljake u Dalmaciji i da bi se spriječili neredi, uskraćivanje desetine i drugih daća i uopće štete koje bi država mogla imati, gubernijum je uputio na Olib zadarskog okružnog poglavara koji bi »svojom poznatom razboritošću umirio otočane, uspostavio mir i sredio odnose između njih i vlasnika grofa Dede, protumačivši im pravu svrhu i smisao carske Povelje.« Tako je i bilo. Okružni poglavar s pukovnikom i članovima Narodne straže otputovali su ratnim jedrenjakom »Vestale« na otok. Oni su poduzeli sve da smire seljake, a dalmatinski guverner barun Ivan August Turszky dao odmah tiskati Proglas i razaslati po Dalmaciji u kojemu se поближе objašnjava Povelja od 7. rujna 1848.⁵² Proglas je donesen na talijanskom i hrvatskom jeziku. Zbog zanimljivosti jezika i stila donosimo tekst na hrvatskom jeziku.

Proglasenje⁵³

Po nekoliko prikazivanjeh dosoje u poznanje doli podpisan Vladaoc, da pokle bi proglašena kraljeva Pečatnica 7 rujna t. g. koja tiče dignutje veza od podloxstva, niki kmeti oli tezaci vladanja od Dalmacie, navlastito od primorja, cinise oslobodjeni davati gospodarim dodtke (!) i davanja običajna, a niki pak uzderxe ovo nedanje s'pritnjam, i savise s'vikom, smutnjom, i s'oruxjem.

Doli podpisan Vladaoc odredjuch i proglasenje recene Pečatnice za dignuti svaku sumnju vise nje tumačenja i razuma, naprisno prikazao stvar stariesinnam i pozvao je staresinske naredbe u kripost, od koji, svak moxe posnrati (!?), da ono stoje u rečenju Pečatnici bilo odredjeno ne tiče pravih oli razloge koji se nalaze u vladagnu od Dalmacie medju gospodarim, i njihovim kmetim, oli texacim, buduchi da medju njima nenalazise nikakva veza od podloxstva.

Medju to, svitujuse i nagovaraju kmeti oli texaci od ovog vladanja, uzderxati bitje zakonito pravih, i razlogah, koji se nahode medju njima i gospodarim od zemljah, ni smuchivati po nijedan način red opcheni, za neugaziti u pristetne i trosne pravde s'gospodarim, i suvise u prigodi smutnje staviti se na pogibil (!) stegnutja od suda, i zakonitih pedipsah.

Zadar, 23. studenog 1848.

IVAN AUGUS BARON PL. TURSZKY Gradanski i vojnički guverner Dalmacije.

Iz Proglasa se mogu izvesti tri zaključka. Prvo, tumačenje rujanske Povelje najviše je uznemirilo kolone i kmetove u Primorju koji otkazuju ugovorenu i uobičajenu daću, glasno prijete, pa čak i oružjem. Drugo, Turszky podvlači da je objavio Povelju i objasnio narodu da se ona ne odnosi na Dalmaciju, budući da u dalmatinskom agraru ne postoji podložnička veza. Treće, savjetuje im da se ne bune i da ne raskidaju postojeće odnose, jer se time izlažu nepotrebnim izdacima. Proglas je tiskan u tisuću primjeraka i razaslan okružnim poglavarstvima, biskupskim ordinarijatima, pravoslavnom ordinarijatu i vikarijatu, ministarstvu unutrašnjih poslova i Presjedništvu vlade u Beču. Proglas je čitan na javnim mjestima i u crkvama s oltara. Svrha je bila postići mir na selu. U tom smislu, ali nešto ranije, Turszky je uputio još jednu poruku dalmatinskim seljacima u kojoj se između ostalog kaže: »Budite dakle mirni brez predanja moji virni pribivaoci od selah, i ako se nahodu ljudi, koji traxu metnuti u sumnju rič vasega Cesara činiti ji kakone izdaice prama meni i protiva vasemu vlastitom dobroxtju i dilujte podobno po prigodi.«⁵⁴

Međutim, mira nije bilo. Na drugom kraju Dalmacije u Konavlima protiv se kmetovi u selu Močićima da plate zaostale dugove dubrovačkim zemljovlasnicima i paušalnu desetinu državi, čini se, po primjeru odlaganja plaćanja zaostalih poreza koji je postignut s Grbljanima u susjednoj Boki kotorskoj. Otpor je bio toliki da lokalne vlasti u Cavtatu i Dubrovniku mole najviše građanske i vojne vlasti u Zadru da komanda brigade u Dubrovniku stavi na raspolaganje političkoj vlasti u tom kraju izvjestan broj vojnika »ne isključujući u slučaju potrebe i koji komad poljske artiljerije, što bi se moglo pokazati nužnim da se skrši svaki otpor.«⁵⁵ Glavna vojna komanda u Zadru naredila je komandi brigade u Dubrovniku da dade potreban broj vojnika s laganim topom ili pak vojno pojačanje iz Kotora. Štarješine upućene vojne jedinice surađivat će s okružnim povjerenikom Pavom Rešetarom, porijeklom iz Konavala, koji je imao zadatak da smiri seljake u tom kraju. Tu je bila na raspolaganju i Teritorijalna straža na čelu sa serdarom Nakićem.⁵⁶ Posredovanjem građanskih vlasti i vojničkim zastrašivanjem Konavljani su se primirili i obećali isplatiti zaostale dugove.

Da bi se spriječili slični otpori, u siječnju 1849. izdana je još jedna »Okolišnica« u kojoj se između ostalog kaže da je: »Opravnik Pravde naredio svim sudovima od Apela i Pozova i njima podložnim da u slučaju sile ili štete koje se jave u uskraćivanju dohodka gospodaru zemlje trebaju biti izvršena oštra i brza izviđanja i po potrebi i komisija Kriminalnog suda na mjestu odštete.«⁵⁷ Pošto su kmetovi i koloni nasilnim putem otkazivali poslušnost, time se htjelo još jedanput upozoriti da će biti zakonski kažnjeni svi oni »koji krechu u lugjah imanjah i posidovanjah.«⁵⁸ I ovim se je htjelo reći da će političke, vojne i sudske vlasti prisiljavati kmetove i kolone na dužnosti i obveze prema zamljišnim vlasnicima i državi.

Tijekom godine 1849. nemiri na selu jenjavaju osobito nakon objavljivanja patenta od 4. ožujka iste godine. U njemu se, pored ostalog, izričito kaže da: »do presude ob oporavljivosti u Dalmaciji zakona od 7. rujna 1848. mora tu te i u Dubrovniku ostat u krieposti sadanje stanje posjedničkih i vlasničkih odnošaja.«⁵⁹ Međutim, mira nije bilo jer su postojeći odnosi

u agraru i dalje ostali, samo što su obveze u plaćanju zaostale desetine, primjerice, u Boki smanjene. Seljaci će se i dalje opirati daći i težiti za komadom vlastite zemlje do koje će dolaziti putem otkupa, a ponešto i silom, te će druga polovina stoljeća na dalmatinskom selu proći u znaku borbe za zemlju.

Naša prva ustavna borba u Dalmaciji prošla je u znaku sukoba između kape i klobuka. Naime, u četrdesetosmaškom previranju dominiraju dvije tendencije. Zemljišni vlasnici, koji žive od viška rada na selu, žele konzervirati postojeće odnose u agraru, a koloni i kmetovi pribjegavaju nasilnom otkazivanju i raskidanju preživjelih odnosa, kako bi dobili vlastiti komadić zemlje i postali ekonomski slobodni.

Otpori se javljaju, uglavnom, u primorju i na otocima, na dugoj liniji od Boke kotorske do Raba, gdje je bio život oskudniji a pritisak jači i to u različitim oblicima od prijetnji zemljišnim vlasnicima i omrznutim činovnicima do samovoljnog otkazivanja daće, plaćanja poreza, pokušajima ubojstva, ubojstvima i protjerivanjima oholih ugnjetača i izrabljivača. Sve se to javljalo spontano, pojedinačno, međusobno nepovezano i bez zajedničkog vodstva. Najjače previranje izbilo je u bokokotorskom Grblju koje je dobilo karakter bune s revolucionarnim oblicima vlasti. Naime, buna u Grblju najviši je domet otpora u Dalmaciji godine 1848/49. kojom je bio ugrožen austrijski suverenitet u tom kraju.

Nemiri i otpori na dalmatinskom selu kreću se kroz dvije razvojne faze. U prvoj fazi, tj. u proljeće i ljeto 1848. oni su brojniji i jači, a u drugoj fazi postupno se smanjuju, kada se saznalo da se zakon o ukidanju kmetstva ne može primijeniti u Dalmaciji zbog specifičnosti agrarnih odnosa koje treba posebno proučiti. Vlasti pozivaju na red i mir i prijete zakonskim sredstvima i oružanom silom na izvršavanje obveza prema zemljišnim vlasnicima i državi. Tako je Dalmacija, među hrvatskim zemljama, ostala jedina u kojoj nisu riješeni agrarni odnosi godine 1848/49. Po svemu sudeći ipak se radilo o podijeljenom vlasništvu na koje su se mogle primijeniti odredbe rujanskog zakona, međutim birokracija je samovoljno odgodila rješenje toga pitanja, jer je ocijenila da seljački otpori nisu toliko jaki da je prisiljena ukinuti kmetstvo i kolonatstvo. Stoga ostaje seljacima u drugoj polovini stoljeća da ga sami rješavaju otkupom, a ponegdje i silom.

BILJEŠKE

¹ *Antonio degl'Ivellio*, Saggio d'uno studio storico-critico sulla colonia e sul contadinaggio nel territorio di Ragusa, Dubrovnik 1873; *Vladimir Pappafava*, O kmetstvu s osobitim obzirom na Dalmaciju i o kmetskih i težačkih odnošajah na području bivše Dubrovačke republike, Zagreb 1886; *Milorad Medini*, O postanku i razvitku kmetstva i težačkih odnosa u Dalmaciji, Zadar 1920. i *Danica Miljković*, Agrarno pitanje u Boki Kotorskoj — Naselje Prčanj — (1838—1941), Spomenik Srpske akademije nauka CIII, Nova serija 5, Beograd 1953.

² Paolo de Bassegli Nale de Gozze, *Economia Politica*; *Pensieri Sull'Economia Agricola o sia Analisi sull'Indole e Natura Del contratto Rurale dei Ragusei 1820*, rkp. br. 79/d u Historijskom arhivu u Dubrovniku (vidi *D. Roller*, Agrarno-pro-

izvodni odnosi na području Dubrovačke republike od XIII do XV stoljeća, Grada za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 5, Zagreb 1955, 15—16).

³ V. Pappafava, nav. dj. 47.

⁴ Historijski arhiv Zadar (dalje HAZd), Miscellanea 28, Poz. 16/162, 1. 1—2.

⁵ HAZd, Spisi austrijskog Namjesništva za Dalmaciju (1814—1818) — 1815—3, br. 321, 366 i 570 (u dj. S. Antoljak, Bune pučana i seljaka, Zagreb 1956, str. 105 bilj. 68 i 69).

⁶ HAZd, Spisi austrijskog Namjesništva za Dalmaciju 1818. br. 752 (u nav. djelu S. Antoljaka str. 5 bilj. 70).

⁷ S. Antoljak, nav. djelo str. 105.

⁸ HAZd, Spisi austrijskog Namjesništva za Dalmaciju 1829, 105—II, br. 578 (u nav. djelu S. Antoljaka str. 105 bilj. 71).

⁹ Poblize o tome vidi S. Antoljak, nav. dj. 105—108.

¹⁰ HAZd, Spisi registrature Namjesništva za Dalmaciju (dalje SRN) br. 274/p. 1848, I/7.

¹¹ V. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX stoljeću, Zagreb 1955, 70.

¹² HAZd, Atti politici spis br. 6 od 27. III 1848.

¹³ Antun Orosc, vladin dugogodišnji činovnik pri središnjoj pokrajinskoj blagajni u Zadru.

¹⁴ Parole di un disinteressato e leale funzionario dello stato circa la rigenerazione della Dalmazia sotto la costituzione opuscolo di Antonio Orosc, Zara 1848, 45, 67, 68.

¹⁵ HAZd, Presidijalni spisi Namjesništva za Dalmaciju (dalje PSN), br. 7206/1414 od 28. III 1848, III—7202.

¹⁶ HAZd, PSN br. 7202 od 27. III 1848, III—7202.

¹⁷ HAZd, PSN br. 7253/1437 od 6. IV 1848, III—7202.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ HAZd, Atti politici br. 148 od 29. III 1848, IX/6/4.

²² HAZd, PSN br. 6916/1776 od 23. V 1848, 11161—III—1848.

²³ HAZd, PSN br. 7073/1793 od 24. V 1848, 11161—III—1848.

²⁴ HAZd, PSN br. 583 od 24. V 1848., 11161—III—1848.

²⁵ HAZd, PSN br. 1963/2423 od 7. VI 1848, sv. 11161—III—1848.

²⁶ Historijski arhiv Dubrovnik (dalje HAD), Okružno poglavarstvo br. 4624 1848, XII—II.

²⁷ Historijski arhiv Dubrovnik, Okružno poglavarstvo br. 4624 1848, XII—II.

²⁸ Isto. Vidi br. 5006 od 28. VI 1848, XII—II.

²⁹ HAZd, SRN br. 2920/840 od 24. III 1848; br. 7104/1390 od 28. III 1848. i br. 7549 od 28. III 1848, XIV/1.

³⁰ HAZd, SRN br. 5217/1557 1848, XIV/1. Usp. M. Vodopić, Marija konavoka, Dubrovnik 1971. Vidi »Riječ čitaocu« od Rafe Bogišića str. 5—14 nav. knjige.

³¹ HAZd, SRN br. 14115/2724 od 7. VII 1848, XIV/1.

³² HAZd, SRN br. 1358/2614 1848, XIV/1.

³³ HAZd, SRN br. 14446/2794 od 7. VII 1848, XV/1.

³⁴ Srbske novine br. 79 od 31. VIII 1848.

³⁵ S. Mijušković, Grbljanska buna 1848. i Njegoš, »Stvaranje« br. 9—10 1973, 1261.

³⁶ HAZd, PSN br. 778 i 779/b od 10. IV 1848, Poz. X/3/1 i br. 978 od 28. IV 1848, Poz. X/3/1. Vidi SRN br. 2998/868 od 26. III 1848, XIV/1 i br. 1084 od 7. V 1848, Poz. VII/1/4.

³⁷ HAZd, PSN br. 778/p. od 10. IV 1848, X/3/1.

³⁸ HAZd, PSN br. 776/p. od 8. IV 1848, Poz. X/3/1. Vidi »Novine dalmatinsko-hervatsko-slavonske« br. 115 od 19. X 1848.

³⁹ HAZd, PSN br. 778/p. od 10. IV 1848, X/1.

⁴⁰ »Novine dalmatinsko-hervatsko-slavonske« br. 82 od 3. VIII 1848. Vidi »Sveobšte jugoslavenske serbske novine« br. 63 od 15. VII 1848.

⁴¹ Vukova prepiska VII, Beograd 1913, 20.

⁴² S. Mijušković, nav. dj. 1264. Poblize o tome vidi na stranicama od 1262—1264.

- ⁴³ Kriegsarchiv Wien, M/A-XIII-10/26 d, br. 95 od 6. X 1848.
- ^{43a} »Serbske Novine« br. 102 od 19. XI 1848. i »Dodatak k Srbskim Novinama« br. 102 od 19. XI 1848.
- ⁴⁴ »Srbske Novine« br. 44 od 17. V 1849.
- ^{44a} HAZd, PSN br. 322/r. od 3. VII 1848. Vidi br. 383/r. od 22. VII 1848.
- ⁴⁵ HAZd, SRN br. 7349/1443 od 30. III 1848, XIV/1.
- ⁴⁶ HAZd, SRN br. 9615/1861 od 26. IV 1848, XIV.
- ⁴⁷ HAZd, Atti politici br. r. II 56667/1595 od 4. IV 1848. i PSN br. 1536/p. od 18. VI 1848 VI/1/12.
- ⁴⁸ S. Obad, Ekonomski, socijalni i politički razvoj Šibenika od 1814. do 1859. godine, zbornik »Šibenik«, Šibenik 1976, 352, 355.
- ⁴⁹ HAZd, SRN br. 15718/3027 1848, XV/1.
- ⁵⁰ Na otoku Ugljanu bilo je nezadovoljstva i negodovanja seljaka.
- ⁵¹ HAZd, PSN br. 24081/IX od 9. XII 1848.
- ⁵² Isto. Vidi »Zora dalmatinska« br. 51 od 19. XII 1848.
- ⁵³ HAZd, PSN br. 24081/IX od 23. XI 1848.
- ⁵⁴ HAZd, »Miscellanea« 157, Poz. 24. od 15. X 1848.
- ⁵⁵ HAZd, SRN br. 26227/1995 od 18. XII 1848, I/8.
- ⁵⁶ HAZd, SRN br. 26499/2022 od 29. XII 1848, I/8.
- ⁵⁷ Arhiv Splitsko-makarske nadbiskupije Split br. 133 od 24. I 1849. Vidi HAZd, »Štampe« sv. 26, br. 2541/2 t; »List zakonah i dilapisah vlade za Krunovinu Dalmaciju« (1849), 76—78.
- ⁵⁸ Isto.
- ⁵⁹ V. Pappafava, nav. dj. 46.

THE PEASANT QUESTION IN DALMATIA DURING THE 1848—1849 REVOLUTIONARY PERIOD

By Stijepo Obad

The movement in Dalmatian villages during the 1848—1849 revolutionary period is closely linked with the trends of social development before 1848. The unscrupulous behaviour of officials and tax collectors, particularly during the years of meager harvest and famine, as well as the introduction of taxation in southern Dalmatia, caused arbitrary revoking of tithe payments to the state and stipulated payments to the landowners, the peasants availing themselves of the constitutional rights proclaimed in 1848. Cases of resistance occurred in various places of Dalmatia, e. g. on Pag Island, in the Neretva River valley, on the Island of Korčula, in the Konavli Valley, at Grbalj in the Bay of Kotor, and on the Island of Olib.

During the first stage, i. e. in the spring and summer of 1848, the disturbances were more numerous and violent, while during the second stage — when the Serfdom Abolition Act had been published in September 1848 — the disturbances declined and drew narrower limits, particularly in 1849. The peasants were repeatedly called to preserve peace and order and to comply with their tax duties. Since they remained stubborn, they were threatened with an armed intervention, which then took place on the Island of Pag, in the Neretva River valley, in the Konavli Valley, particularly at Grbalj where the resistance became a revolt with revolutionary characteristics of self-government. The civil and military authorities succeeded in suppressing the rebellion; they yielded to a certain degree, but the existing basic conditions were not changed. It was only decreed that the September Act cannot be applied to agrarian relations in Dalmatia. Owing to arbitrariness of the Austrian bureaucracy, however, the peasant question in Dalmatia remained unsolved, and it was left to the colons and serfs to solve it in the future — either in a peaceful or in a violent way. Thus Dalmatia was the only Croatian region where the agrarian conditions remained unsolved in the course of the 1848—1849 revolutionary period.